

УДК 343.01

ВАЖЛИВІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Падала Андрій Миколайович,
кандидат юридичних наук, начальник
кафедри фінансових розслідувань
(Університет державної фіскальної
служби України, м. Ірпін, Київська
область, Україна)

У статті досліджується криміналістична характеристика як основоположний елемент під час розслідування організованої злочинності у сфері оподаткування. Розкрито елементи криміналістичної характеристики, що підлягають встановленню та що характеризує злочин як вид.

Ключові слова: криміналістична характеристика, елементи криміналістичної характеристики, обставини криміналістичної характеристики організованої злочинності, організована злочинність у сфері оподаткування.

IMPORTANCE OF CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS IN THE INVESTIGATION OF ORGANIZED CRIME IN THE FIELD OF TAXATION

Padala Andrii Mykolaiovych,
Candidate of Law Sciences, Head of the
Department of Financial Investigations
(University of the State Fiscal Service of
Ukraine, Irpin, Kyiv region, Ukraine)

The article examines forensic characteristics as a fundamental element in the investigation of organized crime in the field of taxation. The elements of forensic characteristics, which are to be established and characterize the crime as a kind, are revealed.

Key words: forensic characteristic, elements of forensic characteristics, circumstances of criminalistic characteristics of organized crime, organized crime in the field of taxation.

Постановка проблеми. Варто зауважити, що організована злочинність у сфері оподаткування стає одним із найбільш небезпечних факторів, які ускладнюють протягом декількох років економічний стан держави. Без сумніву, в утвореній кримінальній ситуації необхідний пошук адекватних шляхів для її подолання та підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів є важливим аспектом. І тут чималу роль відіграє вивчення елементів криміналістичної характеристики злочинів. Важливість криміналістичної характеристики злочинів для методики розслідування окремих видів злочинів полягає в такому.

По-перше, розкриваючи типові особливості підготовки, вчинення і приховування цього виду злочинів, криміналістична характеристика допомагає знаходити найбільш ефективні тактичні прийоми й технічні засоби їх розкриття. По-друге, вона є джерелом відомостей про тенденції змін у кримінальній практиці. Ці відомості успішно використовуються в організації та плануванні розслідування злочинів і, що особливо важливо, під час висунення слідчих версій. По-третє, вона визначає основний напрям розслідування.

Організована злочинність має особливості, що визначаються фактом скоєння злочину організованою групою. На його особливості істотно впливають склад учасників організованої злочинної групи, їхні професійні, вікові та інші особисті якості, обстановка, предмет та інші обставини злочинного посягання. І в цьому разі ми дотримуємося думки, що криміналістична характеристика злочинів, скоєних організованою злочинною групою (далі – ОЗГ), зумовлює свою важливість під час розслідування тієї чи іншої групи злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні положення криміналістичної характеристики організованої злочинності, зокрема злочинів у сфері оподаткування, були предметом дослідження в працях таких учених, як Р.С. Белкін, А.Н. Васильєв, А.Ф. Волобуєв, В.К. Гавло, Г.А. Густов, В.А. Журавель, І.М. Лузгін, Г.А. Матусовський, Г.Н. Муд'югін, В.П. Корж, Н.П. Яблоков та інші.

Метою статті є деталізування важливості криміналістичної характеристики організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, загальна криміналістична характеристика полягає в тому, що вона розглядається як система, яка містить ознаки і дані про закономірні зв'язки слідів, які виражені відповідним ступенем ймовірності, встановленої на підставі узагальнення даних матеріалів кримінальних справ, та апробовані слідчою практикою. Такі дані є основою для побудови систем типових версій, що використовуються під час вирішення конкретних слідчих завдань, висунення робочих версій. У криміналістиці вживались заходи щодо розроблення систем визначення характерних особливостей особи, яка вчинила злочин, на підставі аналізу типових слідів, особливостей обстановки в аналогічних випадках.

Зокрема, у загальнотеоретичному плані можна говорити про криміналістичну характеристику злочинів як про систему, яка містить сукупність криміналістично значущих ознак. Такий висновок базується на аналізі вже розроблених криміналістичних характеристик злочинів окремих видів, їх науковому узагальненні, що становить основу для розвитку загального вчення про криміналістичну характеристику організованої злочинності у сфері оподаткування.

Нині злочини у сфері оподаткування набувають масового характеру та залишаються нерозкритими як через латентність їхнього характеру, так і у зв'язку з тим, що ці злочини відрізняються від інших злочинних діянь особливою продуманістю здійснення, ретельністю підготовки в умовах глибокої конспірації, а також складністю, пов'язаною зі специфікою механізму їх здійснення, які часто маскуються під інші види злочинів, ретельністю приховування слідів злочину, недостатньою інформованістю правоохоронних органів про осіб, що підготовляють і здійснюють злочини цієї категорії [3, с. 159].

Характерна особливість податкових злочинів – їхня латентність. Серед основних причин високої латентності, що виділяються фахівцями стосовно економічних злочинів, щодо злочинів у сфері оподаткування, перш за все, треба назвати відсутність потерпілих та інших осіб (крім органів податкового контролю), зацікавлених в їх виявленні, унаслідок вчинення податкових злочинів зачіпаються інтереси тільки держави. Населення ж переважно ставиться до порушень податкового законодавства терпимо або навіть співчутливо і не тільки не сприяє державним контролюючим і правоохоронним органам в їх виявленні, але й сприяє скоєнню злочинів. Найчастіше працівники знають про порушення податкового законодавства з боку керівників їхніх підприємств, але вкрай рідко роблять будь-які дії для того, щоб перешкодити цьому. Цьому сприяє й отримала повсюдне поширення практика виплати працівникам за їхньою згодою заробітної плати з неврахованої готівки і без належного оформлення в бухгалтерських документах.

До числа причин високого рівня латентності податкової злочинності треба зарахувати такі: винахідливість податкових злочинців, ретельне маскування вчинених ними податкових злочинів, відсутність очевидних слідів, що вказують на вчинення податкових злочинів, наявність великого проміжку часу (від 1 року і більше) між моментом вчинення та виявлення податкового злочину.

Звідси криміналістична характеристика має практичне значення у рекомендаціях із встановлення і застосування криміналістично значущих множинностей ознак злочинів різного ступеня спільності.

Саме тому головним елементом криміналістичної характеристики виступає виявлення ознак, які характеризують податкові злочини та що дають змогу встановити ймовірний факт вчинення протиправної дії. До їхнього числа можна зарахувати такі:

- повну або часткову невідповідність господарсько-економічних угод і операцій, їх невідповідне документальне оформлення записів в облікових і звітних документах;
- наявність підробки в документах, що мають стосунок до розрахунку величини доходу і суми податку;
- порушення правил ведення касових операцій;
- порушення правил ведення обліку та звітності;
- порушення правил списання товарно-матеріальних цінностей;
- порушення правил складання трансфертних угод;
- порушення правил документообігу;
- порушення технологічних процесів і операцій.

Наведений перелік можна зарахувати до очевидних ознак, що сприяють виявленню податкового злочину. Крім них, під час заходів щодо виявлення необхідно брати до уваги так звані злочини, скоєні ОЗГ, а також незалежно від учиненого злочину додатково до обставин, які підлягають встановленню та що характеризують злочин як вид, необхідно під час розслідування зважати на такі обставини:

- встановлення всіх осіб, які беруть участь і мають причетність до скоєння злочинів, встановлення всієї злочинної діяльності ОЗГ;
- визначення характеру, якісного і кількісного складу, типу і структури злочинної групи, особливостей взаємин її членів, наявності в організованій злочинній групі конфліктних відносин, виявлення зовнішніх зв'язків ОЗГ;
- виявлення організатора групи, який здійснює керівництво;
- диференціація ролі й індивідуалізація провини співучасників ОЗГ;
- вивчення причин і умов, що сприяють формування організованої злочинної групи і вчинення злочину;
- встановлення дійсної шкоди від злочину, вчиненого ОЗГ, і диференціація його щодо кожного співучасника.

Зокрема, за криміналістичною характеристикою злочинів, скоєних організованою злочинною групою, ми бачимо, що вони мають свою специфіку. Повнота розслідування злочинів, скоєних організованою групою, у сфері оподаткування, перш за все, пов'язана з виявленням всієї злочинної діяльності, встановлення всіх епізодів злочинної діяльності та осіб, причетних до них.

Як показує вивчення слідчої практики з розслідування злочинів у цій сфері, одним із поширених недоліків їх розслідування є неповне встановлення учасників, навіть у тому разі, коли з матеріалів кримінальної справи видно, що в злочині брала участь більша кількість осіб, ніж та, яку вдалося встановити, затримати.

Проблема в тому, що якщо не будуть встановлені всі особи, які брали участь у скоєнні злочину, істина не може вважатися встановленою в повному обсязі. І справа не може вважатися повно та якісно розслідуваною, якщо хто-небудь з учасників злочину під час розслідування залишається невиявленим. Якщо ж, незважаючи на прийняті слідчим заходи, будь-хто з учасників залишився невстановленим, то кримінальна справа стосовно цієї невстановленої особи підлягає виділенню в окреме провадження і за ним має бути продовжено розслідування в загальному порядку [2, с. 56].

У такій ситуації важливу роль відіграє криміналістична характеристика й обставини, що підлягають встановленню. Наприклад, якщо в криміналістичній характеристиці певного виду злочинів, скоєних ОЗГ, розглядається як її елемент факт скоєння злочину, то в обставинах, які підлягають встановленню, цей факт трансформується в завдання слідчого встановити всіх осіб, які брали участь у скоєнні цього злочину і причетних до нього [6, с. 118].

Криміналістична характеристика організованої злочинності під час розгляду обставин, які підлягають встановленню, відповідно, формулює завдання вивчення умов формування організованої злочинної групи, виявлення її структури, встановлення типу.

Ми погоджуємося з думкою В.П. Корж, що «Криміналістичний аспект характеристики злочинів підпорядкований завданням доказування з кримінальної справи» [5, с. 236]. Саме тому структура криміналістичної характеристики будується на підставі системи обставин, які входять до предмета доказування, і елементів складу злочину, передбачених відповідними статтями Кримінального кодексу України.

Визначення характеру, складу криміналістичного типу і структури організованої злочинності має велике значення для розслідування злочинів за участю ОЗГ. Це необхідно для з'ясування слідчим характеру наявних в ОЗГ стосунків, наявності можливих конфліктних ситуацій, які слідчий повинен використовувати для розкладання і роз'єднання членів ОЗГ, для встановлення істини у справі, зокрема під час допиту [4, с. 75].

Водночас криміналістична характеристика ОЗГ багато в чому визначає взаємну підтримку і взаємозалежність на слідстві членів злочинної групи один від одного. Пізнання структури ОЗГ дасть змогу слідчому розібратися в тому, хто є в групі організатором, лідером, хто веденим, хто опозиціонером, а хто є ізольованим в їхніх діях, що має допомогти в правильному виборі тактики слідства, у визначенні черговості допитів обвинувачених і підозрюваних, у використанні інших прийомів.

Звідси криміналістичну характеристику злочинів в її загальному вигляді можна визначити як «систему узагальнених фактичних даних і заснованих на них наукових висновків і рекомендацій про найбільш типові криміналістично-значущі ознаки злочину, знання яких необхідне для організації та здійснення їх всебічного, повного, об'єктивного і швидкого розкриття та розслідування».

Висновки. Отже, тільки комплексна криміналістична характеристика організованої злочинності у сфері оподаткування багато в чому визначає ефективність розслідування і встановлення всіх обставин скоєння злочину, своєрідність способу вчинення і механізму слідів; особливості інструментів, якими може скористатися слідчий для встановлення обставин, що підлягають доказуванню; сукупність найбільш ефективних слідчих дій і тактичних прийомів їх проведення.

Список використаних джерел:

1. Белкин Р.С. Криминалистика: учеб. для вузов / Т.В. Аверьянова, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Норма», 2005. 992 с.
2. Облаков А.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации: учеб. пособие. Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. 87 с.
3. Лубин А.Ф. Методология криминалистического исследования механизма преступной деятельности: дисс. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Н. Новгород, 1997. 337 с.
4. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Х.: Харьк. юрид. институт, 1985. 93 с.
5. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 412 с.
6. Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступления и типичные следственные ситуации как важные факторы разработки методики расследования преступлений. Вопрос борьбы с преступностью. 1979. Вып. 30. С. 110-122.